

Doç. Dr. Enser YILMAZ
Siirt Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
enseryilmaz@siirt.edu.tr
Siirt/TÜRKİYE
ORCID

Dilek KOCABIYIK
Siirt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
dilekaykocabiyik@gmail.com
Siirt/TÜRKİYE
ORCID

**SABAHATTİN ALİ'NİN KAZLAR
ADLI ÖYKÜSÜNE
GÖSTERGEBİLİMSEL BİR
YAKLAŞIM**

A SEMIOTIC APPROACH TO
SABAHATTİN ALİ'S STORY TITLED
KAZLAR

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi / Received Date: 19.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.12.2023
Yayımlanma Tarihi / Date Published: 31.10.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Yılmaz, Enser - Kocabiyık, Dilek. "Sabahattin Ali'nin Kazlar Adlı Öyküsüne Göstergebilimsel Bir Yaklaşım". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 10/21 (Güz 2024), 261-280.

Yılmaz, Enser - Kocabiyık, Dilek. "A Semiotic Approach to Sabahattin Ali's Story Titled Kazlar". *Hikmet-Journal of Academic Literature* 10/21 (Fall 2024), 261-280.

10.28981/hikmet.1378415

Doç. Dr. Enser YILMAZ

Dilek KOCABIYIK

SABAHATTİN ALİ'NİN KAZLAR ADLI ÖYKÜSÜNE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM*

A SEMIOTIC APPROACH TO SABAHATTİN ALİ'S STORY TITLED KAZLAR

ÖZ

Türk dilinde Göstergibilim olarak isimlendirdiğimiz semiyoloji veya semiyotik; göstergelerin üretilmesini, yorumlanmasını veya işaretleri anlama süreçlerini içeren tüm faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan, anlam üzerine kurulmuş bir bilim alanıdır. Dilbilimsel metotları nesnelere uygulayarak, ele aldığı unsurları dille betimlemeye ve dil dışı bütün olguları da dil metaforuna dönüştürerek açıklamaya çalışır. Anlamı ortaya çıkarma serüveninde; moda, sinema, tiyatro, reklamcılık vs. çeşitli disiplinlere geniş bir perspektifte uygulama elverişliliği sunan Göstergibilimsel metot, son yıllarda yazın ürünlerinin çözümlenmesinde de sıkça başvurulan modern yöntemler arasına girmiştir. Eleştiri kuramları içinde son derece derinlikli bir nitelik taşıyan göstergibilimsel metot; metni çözümlenme aşamasında, muhtelif tetkik yöntemleri sunup kendine has bir terminolojiyi kullanarak bizleri, yazın ürünlerinde ele alınan bir metnin üst diline ulaştırmayı hedefler. Çağdaş temellerini Ferdinand de Saussure (1857-1913) ile Charles Sanders Peirce (1839-1914)'ün attığı; uygulama ve kaidelendirme aşamasında Vladimir Propp (1895-1970), Roland Barthes (1915-1980), Algirdas Julien Greimas (1917-1992) gibi isimlerin katkılarıyla zenginleşen bu yöntemin en derli toplu şeklini Greimas'ın altı eyleyen esasını içeren Eyleyenler Modeli'yle sunulduğu düşünülmektedir. Sabahattin Ali'nin Değirmen adlı eserinde yer alan "Kazlar" adlı öyküsünü incelediğimiz bu çalışmamızda, ele aldığımız metni, Greimas'ın Eyleyenler Modeli'nden yola çıkarak çözümlenmiş bulunmaktayız. İncelenen metin; söylemsel düzey, anlatsal düzey ve temel yapı olarak üç başlıkta çözümlenmiştir. Çözümleme esnasında anlatı izlencesi tespit edilerek eyleyenler modelinin tablosu hazırlanıp anlatının eyleyenleri saptanmış sonra da bunların genel dönüşümleri gösterilmiştir. İncelenen metinlerin eyleyenlerinin; eyletim, edinç, edim, tanıma ve yaptırım basamakları gösterildikten sonra metnin temel yapısının kurulan göstergibilimsel dörtgen ile ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergibilim, Greimas, Eyleyenler Modeli, Sabahattin Ali, Kazlar.

ABSTRACT

Semiology or semiotics, which we call semiotics in Turkish, is a field of science based on the systematic study of all factors that include the production, interpretation of indicators or the processes of understanding signs, based on meaning. Applying linguistic methods to objects, it attempts to describe the elements with which it deals (gestures, facial expressions, games, religious rituals, works of literature, pieces of music...) with language and explain all non-linguistic phenomena by turning them into a language metaphor. In the adventure of revealing the meaning, the semiotic method, which offers the availability of application to various disciplines such as cinema, theater, advertising, etc., in a broad perspective, has become one of the modern methods that have been frequently applied in deciphering the products of literature in recent years. The semiotic method, which has an extremely deep quality in the theories of criticism, aims to present various methods of examination at the stage of analyzing the text and to bring us to the upper language of a text covered in the products of the summer by using its own terminology. It is believed that the most uncluttered form of this method, whose modern foundations were laid by Ferdinand de Saussure (1857-1913) and Charles Sanders Peirce (1839-1914) and which was enriched by the contributions of such names as Vladimir Propp (1895-1970), Roland Barthes (1915-1980), Algirdas Julien Greimas (1917-1992) at the implementation and pedestalization stage, was presented with the Action Model, which contains the six acting principles of Greimas. In this study, in which we have examined the story of Kazlar, which is included in Sabahattin Ali's Değirmen, we have analyzed the text that we tackle based on the Action Model of Greimas. The text under study is analyzed in three headings listed as discursive level, narrative level and basic structure. During the analysis, the narrative program was determined, the table of the action model was prepared, and the actions of the narrative were determined, and then their general transformations were shown. It is aimed to reveal the main structure of the text with the established semiotic quadrilateral after showing the steps of action, acquisition, performance, recognition and sanction of the participants of the studied texts.

Keywords: Semiotics, Greimas, The Action Model, Sabahattin Ali, Kazlar.

* Bu makale "Sabahattin Ali'nin Seçme Hikâyelerinin Greimas'ın Eyleyenler Modeline Göre İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

Semiyoloji veya semiyotik isimleriyle de adlandırılan göstergebilimi anlamak, evvela göstergenin ne olduğunu bilmekle mümkündür. J. Fiske'e göre göstergeler, kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılarıdır (Jhon, 2003, 63). Dışarıdaki dünyada bununla ilgili çok fazla örnekle karşılaşırız: Tabelalar, ülke bayrakları, alfabeler, resimler, renkler, sosyal işaretler vs. gibi birçok öge buna dahildir. Göstergebilimin temel konusunu *gösterge* oluşturduğundan, göstergebilimi anlayabilmek için göstergeyi iyi anlamak önemlidir. Gösterge, genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek özellikte olduğundan kendi dışında bir şeyi gösteren her türlü varlık, nesne ya da olgudur (Vardar, 1998, 111). Daha genişletilmiş bir tanımla gösterge, insanların sosyal bir yaşam içinde birbirleriyle anlaşmak amacıyla yarattıkları ve kullandıkları doğal diller (İngilizce, Türkçe, Fransızca vb.), çeşitli jestler (el, kol, baş hareketleri), sağır-dilsiz alfabeti, trafik işaretleri, bazı meslek gruplarında kullanılan flamalar, moda, yazın, reklam afişleri, mimarlık düzenlemeleri, müzik resim gibi çeşitli birimlerden oluşan ve ses, yazı, görüntü, hareket gibi gereçler vasıtasıyla gerçekleşen dizgelerin oluşturduğu anlamlı bütünün birimleridir. Örneğin, bir tablodaki figür ya da renk ögesi gösterge olarak değerlendirilebileceği gibi bir yazınsal eserdeki kahramanın davranışı ya da amacı gibi etrafındaki öbür birimlerle ilişki halinde olan her şey bir gösterge olarak değerlendirilebilir (Rifat, 1992, 12). Göstergebilim, doğal dili de içine alan çok sayıda iletişim biçimlerinin genel bir bilimi olarak tasarlandığı için sadece dilsel göstergeleri değil temsili olan ve anlamlı bir bütün oluşturan her şeyi inceler (Guiraud, 1994, 12). Tüm bu göstergeleri de dört şekilde inceler: Öznel bir gösterge türü olarak göstergeleri araştırır, göstergelerin anlamını araştırır, göstergelerin kullanımı üzerinde odaklanır, göstergelerin etkileri üzerinde odaklanır. Buraya gelene kadar bahsettiğimiz tüm bu gösterge dizgelerinin bilimi göstergebilim olarak kabul edildiği için gösterge de ilke olarak bu bilimin temeli olarak nitelendirilir (1994, 8).

Göstergebilim, göstergelerin üretilmesini, yorumlanmasını veya işaretleri anlama süreçlerini içeren tüm faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan, anlam üzerine kurulmuş bir bilim alanıdır. Kullandığı çeşitli metotlara göre ise göstergebilim, dilbilimsel metotları nesnelere uygulayan, ele aldığı şeyleri dille betimlemeye ve dil dışı bütün olguları dil metaforuna dönüştürmek prensibiyle bunları açıklamaya çalışan bir alandır. Dış dünyada karşılaştığımız ve bize anlam ileten her şey göstergebilimin alanına girer (Uçan, 2003, 220). Mehmet Rifat ise "*göstergebilim anlamları değil, anlamların eklenerek üretiliş biçimlerini araştırır, anlam üretim sürecini ortaya çıkarmaya çalışır. Bu nedenle, içeriğin biçimine yönelik içkin ve yapısal bir kuramdır.*" (Rifat, 1996, 101) diyerek göstergebilimin anlamdan ziyade anlamın üretiliş sürecine odaklandığına dikkat çeker.

1. Göstergebilimsel Eleştiri İçinde Greimas'ın Yöntemi

Felsefik ve teorik temellerini Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve Charles Sanders Peirce (1839-1914) attıktan sonra, Vladimir Propp (1895-1970), Roland Barthes (1915-1980) ve Algirdas Julien Greimas (1917-

1992)'ın geliştirdiği göstergebilimin, incelediği her türlü yapıyı kendine has süreçlerden geçirip onların gerek üretiliş süreci gerekse anlamlarını ortaya çıkarma prensibi yazınsal eserlere de çokça uygulanmıştır. Fakat bu isimler arasında Greimas'ın önerdiği göstergebilimsel yöntemde yapısal bir damar vardır; metni bir yapı olarak kabul eder ve metnin nasıl anlam ürettiğini saptamaya çalışır. Greimas, metin çözümlemelerinde ve anlamlandırmalarında *yapı* kavramından hareket eder. Aslında bu meseleye ilk değinen o değildir ama kapalı, yeterince açıklanmamış gibi duran yapı kavramını ilk kez ve doğru bir şekilde o tanımlamıştır. Ona göre sağlıklı bir anlamlandırma için *farklılıkları* anlamlandırmak gerekir. Farklılıkları algılamaksa aynı anda mevcut iki nesne-terimi kavramaktır; bu terimler arasındaki ilintiyi kavramak ve bunları birbirine bağlamaktır. Öyleyse *yapı*, bu iki terimin varlığı ve aralarındaki ilintidir. Bu ilişkiler benzerlik ve karşıtlık ilişkileridir. Göstergebirimler arasındaki bu benzerlik ve karşıtlık ilişkileri bir arada düşünülürse anlam ortaya çıkarılabilir. Anlam bu benzerlik ve zıtlıklardan doğar. Greimas, metin çözümlemelerinde bu ilişkilere *ayrışım* ve *bağlaşım* ilişkileri adını vermiştir (Uçan, 2015, 118).

Greimas, göstergebilim alanında eser çözümlemesi yaparken, şema ve kesitleri kullanarak metinlerin üst anlamlarına daha kolay ulaşabileceğini belirtmiştir. Üç aşamalı göstergebilimsel yönteminde; *yüzeysel metin incelemesi*, *metni oluşturan söylemler dizimi* ve *temel anlamsal düzen*, *kurmaca-yaşam ilişkisini gösteren derin anlamsal düzen* olarak karşımıza çıkan basamakları uygulamıştır. Aynı zamanda göstergebilimsel bir çözümlemeye, bir metni şu üç düzeyde incelemiştir: *Anlatı düzeyi*, *söylem düzeyi* ve *anlamsal-mantıksal düzey (temel yapı)*. Anlatı ve söylem düzeyi, yüzeysel düzeyde; anlamsal-mantıksal düzey ise derin düzeyde yer alır (Uçan, 2003, 223).

Bir anlatıyı göstergebilimsel olarak çözümlerken birçok araştırmacı, çözümleme düzeylerini Greimas'ın ana kavramlarına sadık kalmak üzere farklı sıralamalarla çalışmıştır. Bu çalışmamızda izlenecek çözümleme sırası ise Hilmi Uçan'ın; *anlatı düzeyi*, *söylem düzeyi* ve *mantıksal-anlamsal düzey* (2016, 6-7) sıralamasını takip edecektir.

1.1. Anlatı Düzeyi

Bir metni, bir söylemi, bir sözceyi çözümlmek isteyen göstergebilimsel bir çözümlemeye, anlatı düzeyinde ilk yapılan iş, metni kesitlere ayırmaktır. Bu işlem, anlatıdaki genel yapıyı açığa çıkarması ve bir uygulama kolaylığı sağlaması bakımından gereklidir. Kesitlere ayırma, kendi içinde bir ilk çözümlemeyi oluşturur. Metnin düzenlenişini ortaya koyar. Kesitler, olayların sunumunu, anlatının anlatılış biçimini düzenlerler. Buna, metne ilk giriş de diyebiliriz. Okuyucu, öykünün, anlatının sunduğu anlatı ritimlerini bu kesitleme sırasında görecektir (Uçan, 2003, 224).

Mehmet Rifat, anlatıyı kesitlere ayırmada, çözümleyicinin beş farklı seçenekten birini kullanabileceğini belirttiği yöntemleri tek tek maddelendirmiştir. Bu beş yöntem şöyledir:

- 1-Basımsal ayrılığa göre kesitleme,
- 2-Zamansal ayrılığa göre kesitleme,
- 3-Uzamsal ayrılığa göre kesitleme,
- 4-Kişi ayrılığa göre kesitleme,
- 5-Mantıksal ayrılığa göre kesitleme (Rifat, 2007, 104).

Göstergebilimsel çözümlemenin ilk gerekliliği olan metni kesitlere ayırmadan sonraki ikinci aksiyon, anlatı izlencesindeki evreleri ve kiplikleri saptamaya çalışmaktır. Bir anlatı izlencesi dört evreyi içerir: Eyletim, edinç, edim, tanınma ve yaptırım evresi. Birinci evre olan eyletim evresinde "yaptırmak" kipliği vardır. Eyletici özne, metindeki olası özneyi eyletir yani manipüle eder; ondan bir eylemi yapmasını ister veya emreder. Böylece gönderici ile özne arasında bir sözleşme gerçekleşir. Anlatı izlencesi bu eyletim ile başlar. Bu eyletici, soyut (özgürlük, kader, iç istek, hırs vb.) veya somut (bir baba, bir insan vb.) olabilir. İkinci evre Edinç evresidir. Edinç, edimin gerçekleşmesi için gerekli olan şartlardır. Edinç evresinde özne, edim için gerekli malzemeleri edinir. Örneğin adam öldürecekse bir silah edinir. Baloya katılacaksa güzel bir elbise satın alır. Bu yetenekleri edinip edinmemesine göre bir edimde bulunacaktır veya bulunamayacak başarısız olacaktır. Bu evrede "gücü yetmek", "bilmek", "yapabilmek" kiplikleri vardır. Üçüncü evre olan edim evresi, öznenin eylemini gerçekleştirdiği evredir ve "yapmak" kipliği vardır (Uçan, 2003, 224). Eyleyenler Modeli'nde edinç ve edim evreleri birbirini takip eden kritik evrelerdir. Edinç evresindeki donanımlar, edimi doğrudan etkiler. Bundan dolayı, bir anlatıdaki özneyi nesnesine ulaştırma serüveninde, anlatı içinde işbirlikçi bir etkinlikleri vardır. *"Özne, nesnesine ulaşmak için dönüştürücü eylemlere bu aşamada başlar. İstek, güç ve bilgiye edinç evresini geçerek ulaşan özne, bu evrede edindikleriyle nesnesine ulaşmaya çalışır. Edinç evresini başarılı bir şekilde geçiren özne, edim evresine geçerek genellikle yitik nesnesine ulaşır. Tam tersi bir durumda ise yani özne edinç evresini tamamlayamaz ve gerekli özellikleri edinemezse edim evresinde başarılı olamayacak, dolayısıyla nesnesiyle ayrışimsal ilişkisini sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu evrede yardımcıların ve engelleyicilerin özne açısından büyük önemi vardır. Çünkü bu eyleyenlerden herhangi birinin etkili olması, öznenin nesnesine giden yolunu biçimlendirir."* (Medin, 2019, 157). Anlatının sona erdiği dördüncü evrede, öznenin eylemi değerlendirilir. Özne, göndericisiyle sözleşmesini yaptığı nesneyi elde etmişse ödüllendirilir, tersi durumunda cezalandırılacaktır (2003, 224).

Yukarıdaki dört evrenin yer aldığı anlatı düzeyinde eyleyenlerin eylemleri de açığa çıkarılır. Kimin ne yaptığı, hangi eylemde bulunduğu gibi aksiyonların karşılığı belirlenir. Şimdiye kadar bahsedilen bütün bu öğelerin bulunduğu bir anlatı metninde çalışmanın ilerleyen bölümlerinde *Greimas'ın Eyleyenler Örnekçesi* üzerinden daha detaylı gösterilen altı eyleyen vardır. Bunlar şu şekilde isimlendirilir: Gönderici, Nesne, Alıcı, Özne, Yardım Edici, Engelleyici. Bunların yanında bir Karşı-özne de bulunabilir. Karşı-özne aynı zamanda bir engelleyici rolünü üstlenebilir. Metinde bu eyleyenlerin hepsi

bulunmayabilir. Ancak iki tanesi mutlaka vardır. En azından bir özne ve öznenin bir nesnesi veya karşı-özne vardır. Anlatı düzeyi, içerik düzleminde bir gösterilen incelemesidir. Çözümleyici, okuyucu burada anlatının biçimini, iskeletini ortaya çıkarmaya çalışır. Ancak, bu içeriğin biçimi nasıl düzenlendiğiyle ilgili soruya, ikinci düzey olan söylem düzeyinde yanıt aranır (Uçan, 2003, 224-225).

1.2. Söylem Düzeyi

Söylem düzeyinde anlatının oyuncuları çözümlenerek bunların betisel ve izleksel rolleri saptanır. Öyküdeki özne nasıl bir kişiliğe, nasıl bir fiziğe sahiptir? Onu "oyuncu" kılan özellikleri nelerdir? gibi soruların karşılıkları aranır. *"Söylem düzeyinde, anlatı düzeyindeki eyleyenlerin nasıl oyuncu hâline geldiği gözlemlenir. Anlatı düzeyinde sadece eyleyenler dikkate alınırken, söylem düzeyinde etiyile, kemiğiyle, karakteriyle bir figür, görünen, elle tutulan bir varlık olarak oyuncular ve bu oyuncuların izleksel rolleri açığa çıkarılır."* (Uçan, 2016, 215-216). Anlatı düzeyinde çözümlenen eyleyenler ile söylem düzeyinde çözümlenen oyuncuların birbirine olan benzerliğine yönelik Hilmi Uçan, eyleyen ve oyuncu kavramlarının birbirinden ayrı şeyler olduğunun üzerinde durur. Eyleyenler, eylemde bulunan kişiye gönderim yapar ve bir eyleyen birçok oyuncunun rolünü üstlenebilir. Bununla beraber, insan dışındaki varlık ve kavramlar eyleyen görevini üstlenebilirken, kişi kadrosunun yalnızca insanlardan oluştuğuna dikkat etmek gerekmektedir (2016, 117).

Anlatıdaki uzam ve zamanın kullanımı da söylem düzeyinde incelenir. Bir anlatı metninde olay örgüsü ile uzam birbiriyle bağıntılı olup açık ve kapalı olarak ikiye ayrılır. Uzamlar açık olduklarında; şehir, kasaba, köy, mahalle, avlu vs. gibi alanlarda, kapalı olduklarında; ev, oda, okul, hol vs. gibi alanlarda kurgulanır. Uzamlar, anlatının izleğine göre şekillendirilir. Bir kurgudan oluşan anlatı metinlerinde zaman ise, "gerçekleşme" zamanı ve "anlatım" zamanı olarak iki ayrı süremle kurgulanır. *"Gerçekleşme zamanı, anlatıdaki (roman, hikâye v.s) olayların vuku bulduğu zamandır. Anlatım zamanı, gerçekleşme zamanında yaşanan olayların anlatıcı tarafından okura aktarıldığı zamandır. Roman öykü gibi anlatısal metinlerde artsüremsel, eşsüremsel ve önsüremsel anlatım zamanları bulunmaktadır. Zaman çözümlemesinde anlatıdaki zamana ait hususlar çözümlenir."* (Bulut, 2022, 49-50).

Söylem düzeyinde yapılan bir başka şey de yerdeşliklerin saptanmasıdır. Yerdeşlik, bir metinde aynı metinsel ulamlara aidiyetle kendi aralarında birbirine bağlı olan göstergeler ağıdır; ortak anlam kavşaklarında buluşan anlambirimlerin oluşturduğu birlikteliktir. Metindeki tank, top, tüfek, uçak, bomba, kurşun anlambirimleri okuyucuyu/çözümlemeciye belli bir yerdeşliğe götürür: Savaş (Uçan, 2003, 225). Greimas da yerdeşliği "söylemde türdeşliği sağlayan bağlamsal anlambirimlerin yinelenmesi" olarak tanımlar. Burada, Mehmet Rifat'ın, yerdeşliği söylemsel düzeyle sınırlamayıp bir söylemin belli bir düzeyinde bulunabileceğini (Rifat, 2018, 301) ifade edilmesi gerekir.

1.3. Mantıksal-Anlamsal Düzey (Temel Yapı)

Mantıksal-anlamsal düzey bir anlatıda, metnin yüzeysel düzeyinde yer alan somut göstergelerden hareket edilerek yapılan anlamlamanın en derin, en soyut düzeyidir. Çözümlemenin bu düzeyi, anlatı ve söylem düzeylerinde dile getirilen ilişkileri düzenleyen temel mantığın ne olduğunu düşündürür. Her bir düzeyin diğer düzeylerden hiç de kopuk olmayıp birbirleriyle ilişki içinde olduğunu ve birbirini bütünlendiğini gösterir (Uçan, 2016, 121). Diğer bir tanımla mantıksal-anlamsal düzey, “bütüncenin derin yapısında bulunabilecek yan anlam, çağrışımsal değer, simgeleştirme gibi soyut durumların ortaya konulma aşamasıdır. Bu aşamada, gerek betisel, gerek anlatısal düzeyde ortaya konulan durumların, dönüşümlerin, nesnelere, uzamların ve eyleyenlerin gösterdikleri dışında göstermek istedikleri açısından ele alınır.” (Günay, 2007, 204; Bulut, 2022, 50). Mantıksal-anlamsal düzey çözümlemesinde; yazarın insana, topluma, sisteme, dünyaya, yaşama dair her türlü isteğini, eleştiri ve yorumunu; yazarın siyasal, politik, ideolojik düşüncelerini söz oyunları ile sunduğu mesajı çözümlenir. Yazarlar, bu mesajlarını çoğu zaman örtük biçimde verirler (2022, 50).

1.3.1. Göstergebilimsel Dörtgen

A. J. Greimas derin düzeyde, anlatıdaki temel mantığı göstergebilimsel bir dörtgende göstermeyi önerir. Bu dörtgenin, anlatıda oluşan anlamın bir özeti olduğu söylenebilir. Günay'ın aktardığına göre göstergebilimsel dörtgen, anlamlamanın temel yapısıdır ve iki türden karşıtlığın aynı bağlam içerisinde bir arada bulunduğu mantıksal bir yapıyı belirtmektedir (Günay, 2018, 262). Ancak bilinmelidir ki bütün anlamlama da tek bir kareye indirgenemez; bu bir şema, bir modeldir. Bu kare, bir bakıma anlatıyı kavramsal olarak özetler.

1.4. Eyleyenler Modeli

Greimas'ın eyleyenler modeli fikri, tıpkı F. de Saussure'ün çağdaş dilbilim alanında *Genel Dilbilim Dersleri*'yle (1916) bilimsel dil incelemelerine geçişi sağlayarak bir devrim yaratması gibi, *Masalın Biçimbilimi (Morfologiya Skazki)*, 1928, 1969) çalışması ile hem masal incelemelerinde hem de yapısal anlatı çözümlemelerinde yöntemsel açıdan bir devrim yaratan Vladimir Propp'un "işlevler" (Propp, 1985, 1)'inden esinlenilerek oluşturulmuştur (Yücel, 2007, 96). Propp'tan esinlenen Greimas'ın, eyleyenler modelini oluşturmasında, *işlevleri* bir *eyleyen* sorunu olarak ele almasıyla Propp'un vardığı sonuçları geliştirmesi (Kıran-Kıran, 2011, 272) bu modelin başlangıç noktasıdır. Eyleyen modeli genel surette eyleyen adı verilen dört öge olan *özne*, *nesne*, *gönderici*, *alıcı* arasında kurulan birleşim ve ayrılım ilintilerine dayalı bir izlenceler dizisi olarak ele alınmıştır (2007, 96). Greimas eyleyenleri, karakterleri olması gerektiği gibi gösteren, sözdizimsel birimler olarak tanımlar (Greimas-Courtés, 1982, 5).

Greimas, bir göstergebilimsel çözümlemede anlatının derin düzeyi kadar yüzeysel düzeyinin de önemli olduğunu belirtir. Greimas göstergebiliminde, genellikle yüzeysel düzeyde yer alan göstergebilimsel örgenim bir eyleyense örnekçe olarak değerlendirilir. İlk kez Fransız

dilbilimci Lucien Tesniere tarafından kullanılan *eyleyen* terimi '*eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesne*' olarak tanımlanır. Greimas'ın modelinde varlık ya da nesnenin gerçekleştirdiği eylem önemli olduğu için eyleyen, kişi kavramından çok daha derin ve kapsamlıdır. Çünkü insan, nesne, tekil, çoğul, soyut, somut olabilme özelliğine sahiptir. Diğer yandan eylemin ya da işlevin önde gelmesinden dolayı, belirim düzleminde tek bir varlık veya nesne olarak tanımlanabilirken, içerik düzleminde birden çok eyleyen işlevini aynı anda yüklenebilir, yani birkaç eyleyin karşılığı olabilir. Bunun bir sonucu olarak eyleyeni bir varlıktan çok, belirli bir bağlantının ögesi olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Greimas'ın bu işlevleri bir eyleyen sorunu olarak ele alıp oluşturduğu eyleyensel örnekçe aşağıdaki gibidir (Yücel, 2005, 147-148):

Gönderici..... NesneAlıcı

YardımcıÖzne..... Engelleyici

Bir anlatıda eyleyenler modelinin oluşabilmesi, en az iki eyleyenin varlığıyla mümkündür (Uçan, 2015, 118). Eyleyenler bir anlatının muhtelif kişilerini oluştururlar. Greimas'a göre bu eyleyenler oyuncular tarafından gerçekleştirilir ve bir oyuncunun birden fazla eyleyeni gerçekleştirebildiği gibi tek bir eyleyenin de birkaç oyuncu tarafından gerçekleştirilmesi mümkündür. Altıda altısı da bir anlatıda olabildiği gibi daha azı da olabilir. Fakat en az iki eyleyen (Özne-Nesne) muhakkak bulunmalıdır (İşeri, 2000, 124).

1.5. Anlatı İzlenesi

Anlatı izlenesi terimi, nesne ile özne arasındaki bağıntıyla ilgili bir terimdir. Bu bağıntı, bir eylemi içeren temel sözce olarak açıklanır. Özne ile nesnenin karşılıklı durumlarına göre *durum sözcesi* ve *edim sözcesi* diye iki tür temel sözce bulunmaktadır. Öznenin elinde nesneyi bulundurması veya bulundurmamasına göre de *bağlaşımsal durum sözcesi* ve *ayrimsal durum sözcesi* denilen iki durum sözcesi bulunabilir. Edim sözcesi, bu durumlarda bir dönüşümü içeren sözcüktür. Buradan hareketle, anlatı izlenesi bir durum sözcesiyle onu yönlendiren edim sözcesinden oluşan anlatı yapısı şeklinde tanımlanabilir. Bu yapı şu şekilde eklenir (Çevirme, 1999, 15):

Al= [Ö1 ---► (Ö2 VN)]

Al= [Ö1 ---► (Ö2 AN)]

Anlatı izlenesi, 'herhangi bir öznece (Ö1) gerçekleştirilen ve herhangi bir özneyi (Ö2) etkileyen bir durum değişimi' olarak yorumlanabilir (Greimas-Courte, 1982, 297). Gene kolaylıkla anlaşılabilirliği gibi, anlatı izlenesi yalın bir sözdizimsel birimdir. Bu sözdizimsel birim içinde yer alan eyleyenler (edim öznesi, durum öznesi ve nesne) işlevleri dışında herhangi bir nitelik taşımadıkları için de herhangi bir anlatı kesiti kolaylıkla bir anlatı izlenesi biçiminde çözümlenebilir (Yücel, 2005, 152-153).

Greimas incelenecek metni tıpkı bir tümce gibi çözümlenebilir bir anlamsal yapı olarak kabul eder. Bir anlatı grameri kurup anlatının olay

örgüsünü oluşturan temel birimleri tespit eder ve bu birimlerin birleşme koşullarını ortaya koyar. Bir anlatının oluşabilmesi için birbirinin karşıtı veya olumsuzu en az iki kavramın genelliğini savunarak anlatının derin yüzeyini inceler. Anlatının yüzeysel düzeyini de kişiler veya kişilerle nesnelere arasında, uzlaşma veya çatışmalarla açıklar. (Çevirme, 1999, 15-16).

2. “Kazlar” Metninin Çözümlemesi

2.1. Metnin Kesitleri

“Kazlar” adlı metnin yüzey yapısı incelendiğinde anlatının yazar tarafından dört kesite bölünerek aktarıldığı görülür. Birinci kesit, Dudu (Ö1)’nin üç sene evvel düğün yerinde birini vurup on yıl yiyen hapishanedeki kocası Seyit (G1)’ten gelen mektubu köyün öğretmenine okutarak, kendisinden istediği şeyi öğrenmesiyle başlar. Mektupta Seyit (G1), “*kendisinin pek o kadar iyi olmadığından, koğuştaki yerinin pisliğinden ve bittin*” (s. 86) ettiği şikâyetten, “*gelirken bir iki kaz getirirse başgardıyanla müdüre vererek yerini değiştireceğini, koğuşun baş taraflarında, biti az, temizce bir yere*” (s. 86) geçebilme imkanının olacağından bahseder. Dudu (Ö1) ise Seyit (G1)’ten aldığı talimat doğrultusunda hareket etmeye karar verir. Fakat bir yandan onu, elindeki tek kazı başgardıyanla müdüre götürdüğünde kazın yumurtalarını bağladığı Bakkal İlyas Efendi (E1)’ye yaptığı borçları karşılıksız bırakacağı endişesi sarar. Kaz elden gidince Bakkal İlyas Efendi (E1)’ye yumurta veremeyecek olan Dudu (Ö1), onun, evinde yorgan döşek bırakmayıp her şeyini alıp götürceğinden korkar. Daha kötüsü, Seyit (G1), iki kaz (Y1) birden istemektedir. Maktul’ün akrabaları (E2)’nin korkusundan köylülerin de yardım etmediği Dudu (Ö1)’ya on beş gün evvel maktulün akrabaları (E2) tarafından dul bırakılan eltisinden de yardım çıkmayınca, kimsesizlik hissiyle tedirgin bir geceye hapsolür. Bu aşamada Dudu (Ö1), içinde bulunduğu çıkmazı komşusundan çaldığı kazla elindekini ikileyip şehirdeki hapishaneye götürmek üzere yola koyularak aşmaya çalışır.

Anlatının ikinci kesitinde Seyit (G1)’in Dudu (Ö1)’ya ilk kesitte yolladığı mektubu, ona ne zorluklarla ulaştırmaya çalıştığı, üç aydan beri içerde çektiği çaresiz hastalığı, koğuştaki fena koşulları ve genel durumunun vahameti aktarılır. “*Koğuşun en fena tarafında, aptesliğin yanında yatıyordu. Hem de yarı aç. Hasta olduğu için çalışmıyor, kimseye hizmet edemiyor, su falan taşıyamıyor ve bir tayını da üç günde yiyor, kalan ikisini satarak katık yapmak istiyordu. Ve bütün gün, hiç kalkmadan yatardı.*” (s. 88) Bütün bunlarla birlikte, evlendikten bir ay sonra askere gittiği, tezkere aldıktan yirmi gün sonra da hapse düştüğü için doyamadığı karısı Dudu (Ö1)’yu düşünüp durarak onun gelmesini bekler. İkinci kesitte aktarılan bu zor hapishane koşulları ve umutsuz bekleyiş okura, Seyit (G1)’in ölümünün sezdirilmesiyle sonlanır. “*O da nedense hala gelmiyordu. Artık bekleyemeyecekti galiba.*” (s. 89)

Anlatının üçüncü kesiti, Dudu (Ö1)’nin hapishaneye ulaşmasıyla başlar. Dudu (Ö1) hapishaneye vardığı esnada Seyit (G1)’in vefatı okura, hapishane katibinin “*Musallaya götürün, ben kaydına işaret veririm!*” (s. 89)

demesiyle sezdirilir. “Başgardiyân da elindeki bir kâğıdı gardiyanlara ve bazı mahkumlara imzalattıyordu. Bu, ölünün bir yorganı, bir bakır kabı ve bir çift eski kundurası kaldığına dair müzekkereydi.” (s. 89) Bütün bu hengame içinde her şeyden habersiz, yanında getirdiklerini ilgili kişilere ulaştırmaya çalışan Dudu (Ö1), gardiyan tarafından kandırılıp elindekiler gasp edilerek ötelenir.

“Sedye kapıdan çıkarken gardiyan biraz ötede duran Dudu’ya sordu:

-Kimi istedin?

-Opruklu Seyit’i.

Gardiyan yüzünü buruşturdu. Eliyle, kapıdan biraz evvel çıkan ve bir gardiyanla hafif cezalı iki mahkûm tarafından musalla camiine götürülen sedyeyi göstermek üzereyken, gözleri tekrar kazlara ve torbaya ilişti.

Elini uzattı:

-İçerde ama, bugün görüşme günü değil. Ver onları da sen haftaya gel!

Torbayı, kazları, pekmez çömleğini aldı, duvarın kenarına koydu; hala daha kapının dibinde oturan Dudu’ya:

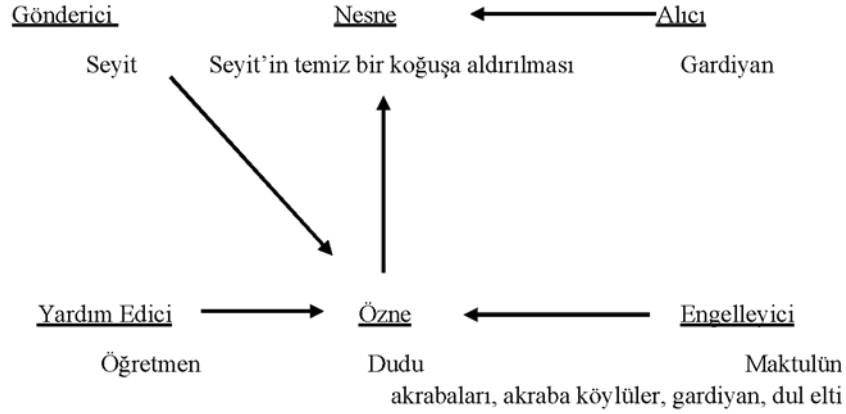
-Haftaya gel, dedik ya... Biz bunları kendisine veririz. Hadi bakalım, bekleme!.. diye bağırdı.” (s. 89). Dudu (Ö1), bir yandan görüşmeyi tam bir hafta şehirde beklemesinin mümkün olamayacağını düşünerek bir yandan da babasını görmeye heves etmiş oğlu Hüsnü’yü önce sinirle sonra daha yumuşak bir şekilde telkin ederek köye geri döner.

Son kesit olan dördüncü kesitte Dudu (Ö1), köye döner dönmez jandarmalar tarafından yakalanıp kaz çalmaktan üç ay cezaya mahkûm edilir. Kazada yargılandığı için de Seyit (G1)’in vefatından harman zamanına kadar haberi olmaz.

2.2. Eyleyenler Kadrosu

“Kazlar” anlatısının eyleyenleri şunlardır: Anlatıda gönderici görevini, Seyit; özne görevini, Dudu; alıcı görevini, gardiyan; yardım edici görevini, öğretmen; engelleyici görevini; maktulün akrabaları, akraba köylüler ve gardiyan üstlenir. Anlatının nesnesi Seyit’in temiz koğuşa aldırılma isteğidir. Anlatıda gardiyan hem engelleyici hem yararlanan görevlerini bir arada üstlenir. Anlatının eyleyenler kadrosu Şekil 1’de bir arada gösterilmiştir.

Şekil 1. “Kazlar” Metninin Eyleyenler Kadrosu

2.3. Anlatı İzlenesi

"Kazlar" metninin anlatı izlenesi incelendiğinde başlangıç durumuyla sonuç durumunun farklı olduğu izlenmiştir. Anlatının başlangıcında, gönderici (G1)'nin (Ö1)'e yüklediği, hapisane müdürü ve başgardiyana birer kaz rüşvet getirme görevi üzerine, Seyit (G1) ile Duda (Ö1) arasında Seyit'i temiz bir koğuşa aldırma (N) durumunu sağlamak üzere anlaşma yapılmıştır. Gönderici (G1)'nin özne (Ö1)'ye yüklediği görev, metnin nesnesini oluşturur.

Metnin başlangıcındaki anlatı izlenesi, özne ve nesne arasındaki ilişki yönünden incelendiğinde Seyit (G1) ile Duda (Ö1) arasında yapılan sözleşmeye (Ö1) tarafından uygun hareket edildiği görülmüştür. Seyit (G1)'in, Duda (Ö1)'ya gönderdiği mektupta belirttiği isteği öğrendiği anda Duda (Ö1), bu isteğin gerçekleşmesiyle ilgili bir kaygıya düşse de başlangıç durumunda nesnesine ulaşmak üzere tüm şartları mutlak surette sağlamıştır. Seyit (G1)'in isteği üzerine Duda (Ö1)'nin hapisaneye teslim etmek üzere iki kazlık rüşvet getirmesi onun daha yaşanılabilir, temiz bir koğuşa alınmasını sağlayacaktır. Fakat Duda (Ö1)'nin elinde sadece hayatını idame ettirebileceği kadar, tek bir kazı vardır. Yine de Duda (Ö1) nesneyi o kadar arzu etmektedir ki kazı hapisaneye götürdüğünde onun yumurtaları olmadan küçük çocuğuyla beraber perişan bir hale düşeceği gerçeğini arka plana atarak kazı feda eder. Sahip olmadığı ikinci kazı da komşusundan çalarak şehre götürmek üzere hazırlıklarını tamamlar. Duda (Ö1), (N)'yi elde etmek üzere, bu yolda gerekli tüm şartları sağladığı için anlatının başında özne ve nesne arasında bir bağlaşım durumu oluşmuştur. Oluşan bu bağlaşım durumu ise göstergebilimsel olarak şu şekilde ifade edilmelidir: Ö1 → (Ö1AN)

Metnin sonundaki anlatı izlenesi, özne ve nesne yönünden çözümlendiğinde Seyit (G1) ile Duda (Ö1) arasında yapılan sözleşmeye uygun hareket edildiği görülmektedir. Hapisaneye vardığında kazlara konmak için ona görüş günü olmadığı yalanını söyleyip (G1)'in vefatını gizleyen gardiyan

(E3)'a kazları teslim eden Dudu (Ö1), vazifesini başarıyla tamamladığını düşünerek oradan ayrılmıştır. Oysa (Ö1), (E3) tarafından kandırılmış ve üstlendiği vazifeyi yerine getirmesi engellenmiştir. Bu sebeple Dudu (Ö1), nesneyi elde etmek üzere yeterli isteğe sahip olsa da yeterli güce sahip olamadığı için anlatının sonuç durumunda eksik özne durumuna düşmüştür. Bu durumda (Ö1), (N)'ye gerçek anlamda ulaşamadığı için özne ve nesne arasında bir ayrışım durumu oluşmuştur. Bu oluşum göstergebilimsel olarak şu şekilde gösterilmelidir: Ö1→ (Ö1VN)

Kazlar metninin temel anlatı izlencesi bağlaşım durumuyla başlayıp ayrışım durumuyla sonlanmıştır. Bu son durum, göstergebilimsel olarak şu şekilde gösterilmelidir: Aİ= (Ö1AN) → (Ö1VN)

2.3.1. Anlatı Evreleri ve Kiplikleri

“Kazlar” metninin anlatı evreleri ve kiplikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. “Kazlar” Metninin Anlatı Evreleri ve Kiplikleri

Metnin Anlatı Evreleri ve Kiplikleri			
Anlatı Evreleri	Anlatıdaki Gönderici, Özne ve Nesne Arasındaki İlişkiler	Metnin Kiplikleri	Metnin Aşamaları
Eyletim	Seyit (G1) ile Dudu (Ö1) arasında nesne için sözleşme yapılır. Nesne, Seyit’in temiz bir koğuşa aldırılmasıdır.	Yaptırmak	Başlangıç Durumu
Edinç	Dudu (Ö1), Seyit (G1)'isteği üzerine birini komşusundan çalmak üzere iki adet kazı hazır edip, birini hapisane müdürü birini de başgardiyana vermek üzere şehre doğru yolculuğa çıkar. <i>“Kazları ayaklarından tutarak bir eline aldı.”</i> (s. 87) <i>“...Gecenin serinliğinde şehre doğru yürümeye başladı.”</i> (s. 87)	Gücü yetmek Bilmek Yapabilmek	Dönüşüm Durumu
Edim	Dudu, sırtında dört yaşındaki oğlu, elinde iki kaz ve diğer bir iki ürünle daha hapisaneye varmayı başarır. Kendisini kandıran gardiyan (E3)'a getirdiklerini teslim eder. <i>“İçerde ama, bugün görüşme günü değil. Ver onları da sen haftaya gel!”</i> (s. 89)	Yapmak	

	“...Biz bunları kendisine veririz. Hadi bakalım, bekleme!..” (s. 89) Dudu (Ö1), göndericinin isteğini yerine getirebildiği için verilen görevi tamamladığını düşünüp Seyit (G1)'in işine yaramış ve harman zamanı onu yüz yüze de görebilecek olma umuduyla ilk edimini kazanarak köyüne geri döner.		
Yaptırım	Dudu (Ö1), kendisine verilen görevi yerine getirdiğini düşünse de kandırıldığı için nesneyi elde edememiştir. Bunun sonucunda hem çaldığı kaz yüzünden üç ay hapse mahkûm edilerek hem de kocasının vefatından harman zamanına kadar haberdar olamamakla cezalandırılmıştır.	Ceza	Sonuç Durumu

2.4. Anlatının Söylemsel Düzey Çözümlemesi

2.4.1. Oyunculaşma ve İzleksel Roller

Kazlar metninin 18 adet oyuncusu vardır. Bu oyuncular şunlardır: Dudu, Seyit, Durmuş, Dudu'nun Dört Yaşındaki Oğlu Hüsnü, Öğretmen, İlyas Efendi, Dudu'nun Dul Eltisi, Maktulün Akrabaları, Akraba Köylüleri, Hapishane Doktoru, Başgardiyani, Hapishane Müdürü, Bir Mahpus, Mektubu Köye Götürecek Köylü, Hapishane Kâtibi, Gardiyani, Candarmalar ve hayvan oyuncu olarak; Köpek ile Kazlar. Hüsnü, Durmuş, İlyas Efendi, Maktulün Akrabaları, Akraba Köylüleri, Hapishane Doktoru, Hapishane Müdürü, Başgardiyani, Bir Mahpus, Mektubu Köye Götürecek Köylü, Candarmalar ve hayvanlar nötr oyuncular oldukları için bunlara alt başlık açılmayacaktır.

Dudu

Anlatının temel oyuncusudur. Metinde özne eyleyenine karşılık tutulmuştur. Anlatıda Dudu (Ö1)'nin, betisel özelliklerinden yalnızca onun esmer tenli oluşuyla ilgili bir detay verilmiş olup başka bir tasvirine rastlanmamaktadır. “Kadının esmer teninde elbiselerinin hafifçe gölgelediği bir yol” (s. 86)

Anlatıda, Dudu'nun nasıl bir kadın olduğuna dair genel özellikleriyle ilgili herhangi bir göstergeye yer verilmemiştir. Onunla ilgili bütün bilgiler yalnızca anlatıda işlenen ana olayın çözümüyle ilgili gösterdiği performansla sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda, Dudu'nun kişiliğine dair söylenebilecek birkaç özellik metinde ancak; hapishaneye ulaşmak üzere köyden şehre tam dokuz saat süren yolu sırtında çocuğuyla yayan yürüyecek kadar sabırlı, tüm imkânsızlıklara rağmen, köye döndüğünde perişan hallere düşeceğini bildiği halde eldeki her şeyi rüşvet olarak götürüp kocasının maddesel ricasını yerine getirecek kadar istekli ve istediğini çalarak elde edecek kadar gözünü karartabilen biri olmasıdır. Tüm bunların yanında gardiyani oyununa gelip kandırıldığını anlamayacak kadar bilgisiz ve saftır. Bütün bu göstergeler,

Dudu'nun ekseriyetle duygusal güdülerle hareket eden bir oyuncu olarak mantıktan uzak hareket ettiğine işaret etmektedir.

Seyit

Seyit (G1), hikâyenin temel oyuncularından olup anlatının göndericisidir. Anlatıcı, Seyit (G1)'in betisel özelliklerine yer vermese de anlatı içindeki bazı göstergelerden onun güçsüz ve zayıf bir bedene sahip olduğu izlenebilmektedir. *"Hasta olduğu için çalışmıyor, kimseye hizmet edemiyor, su falan taşıyamıyor ve bir tayınla kalıyordu. Bu bir tayını da üç günde yiyor, kalan ikisini satarak katık yapmak istiyordu."* (s. 89)

"Dudu gelirse nasıl kalkıp kapıya gideceğini düşünüyor, "sürüne sürüne bile olsa gene giderim!" diyordu." (s. 89)

Seyit (G1), üç sene evvel düğün yerinde birini vurduğu için on sene hapse mahkûm edilmiştir. Ölen kişiye sekiz kişinin kurşun attığı olayda, maktulün bedeninden çıkan kurşunun kime ait olduğu belli olmadığı halde cezayı Seyit yemiştir. Çünkü karıştığı olaydaki diğer failler kadar uyanık ve nüfuzlu değildir. *"Seyit'le arkadaşı Durmuş'tan gayrisi kazadaki müstantiğe para yedirip men'i muhakeme kararı almışlardı."* (s. 86). Anlatıda zaman, Seyit (G1)'in hapisanede bulunduğu andan itibaren işletildiği için neden katil olduğuyla ilgili geriye dönük bir bilgi yer almamaktadır.

Öğretmen

Öğretmen (Y1) kişisi, Dudu (Ö1)'nin yaşadığı köyün öğretmenidir. (Ö1)'in, (G1) tarafından ona iletilen görevden haberdar olmasına vesile olduğu için anlatının yardım edici eyleyenidir. (Ö1), okuma yazma bilmediği için (G1)'den mektup gelir gelmez (Y1)'e gidip yazılanları okuması için ondan yardım istemiştir.

Öğretmen (Y1) kişisi, *"köyde bekarlıktan canı çıkan"* (s. 86) biridir. Anlatıda yüklendiği pozitif göreve rağmen kendinden yardım istemeye gelen köylü bir kadının mahrem yerlerine bakış atmaktan gözünü esirgemeyecek kadar ahlâksızdır. *"Dudu'nun çenesinin altından doğru görünen göğsüne yandan bir göz attı. Kadının esmer teninde elbiselerinin hafifçe gölgelediği bir yol, öğretmeni bir iki kere yutkundurdu."* (s. 86). Aynı zamanda (Y1), meslek etiğine ve temsil ettiği saygın görevin ona yüklediği güvenilirliğe ters hareket etmekten kendini alamayan biridir. *"Bu esnada öğretmen Dudu'nun göğsündeki gölgeli yolu biraz daha aşağılara kadar takip etmek imkanını buldu."* (s.86)

Dudu'nun Dul Eltisi

Dudu'nun eltisi, Seyit (G1)'in ağabeyinin karısıdır. Anlatıda engelleyici göreviyle yer almaktadır. Betisel anlamda spesifik hiçbir bir özelliğine yer verilmemiş olup ismi de bilinmemektedir. Anlatıda *"yeni dul"* (s. 87) olarak sıfatlandırılmıştır. Kocasını beş gün evvel, hapisanede kardeşi Seyit (G1)'e ara sıra yardım ettiğinin duyulması üzerine maktulün akrabaları tarafından öldürüldüğü için dul kalmıştır. Dudu (Ö1)'nin ikinci kazı tamamlamak üzere

yardım istemek için geldiği kapısından onu azarlayıp ağlayarak kovan yaşlı bir kadındır.

Gardiyan

Gardiyan (E2) kişisi anlatının temel oyuncularından olup engelleyici rolündedir. Anlatının seyrine etkisi büyüktür. Kötü ve yalancıdır. Betisel olarak hiçbir özelliğine yer verilmemiş olup kurnaz kişiliği anlatının bazı kısımlarındaki göstergelerle okura sezdirilmiştir. “*Kapıda duran gardiyan, kazları ve torbayı görünce onu çağırarak için elini kaldırdı.*” (s. 89). Dudu'nun getirdiği kazların üstüne konmayı kesinleştirmek için (Ö1)'e kocasının ölümünü bile haber vermeyecek kadar aç gözlü ve vicdansızdır.

“Eliyle, kapıdan biraz evvel çıkan ve bir gardiyanla hafif cezalı iki mahkûm tarafından musalla camiine götürülen sedyeyi göstermek üzereyken, gözleri tekrar kazlara ve torbaya ilişti.

Elini uzattı:

-İçerde ama, bugün görüşme günü değil. Ver onları da sen haftaya gel!

Torbayı, kazları, pekmez çömleğini aldı, duvarın kenarına koydu; hala daha duvarın dibinde oturan Dudu'ya:

-Haftaya gel, dedik ya...Biz bunları kendisine veririz. Hadi bakalım, bekleme!... diye bağırdı.” (s. 89).

Gardiyan (E2)'in merhametsiz kişiliği, (Ö1)'in kocasının ölümünü üç ay gecikmeli olarak öğrenmek zorunda kalmasına sebep olmuştur.

2.4.2. Uzamsallaşma

“Kazlar” metninde hem açık hem kapalı uzamlar bir arada kullanılmıştır. Metnin temel uzamı hapishanedir. Hapishane uzamı metinde kapalı ve kurgusal olarak yer almaktadır. Metinde bulunduğu yer, hapishanenin belli bir kısmını kapsayacak şekildedir. “*Koşuşun en fena tarafında, abdestliğin yanında yatıyordu.*” (s. 88). Bu uzam metne, (G1)'in içinde bulunduğu sıkıntılı duruma paralel olarak olumsuz bir aktarımla yansıtılmıştır. “*...koşuştaki yerinin pisliğinden ve bitten şikâyet ediyor, Dudu gelirken bir iki kaz getirirse başgardiyanla müdüre vererek yerini değiştireceğini, koşuşun baş taraflarında, biti az, temizce bir yere geçeceğini söylüyordu.*” (s. 86). Bununla beraber diğer uzamlar ekseriyetle açık şekilde kullanılan; “*öğretmenin evi* (s.86), *düğün yeri* (s. 86), *okulun kenarındaki gübrelik* (s. 87), *eltisinin evi* (s. 87), *avlu* (s. 87), *kümes* (s. 87), *komşu bahçedeki çitin arkası* (s. 87), *öteki bahçe* (s. 87)” gibi köye ait uzamlar olmakla birlikte; “*şehir* (s. 87), *hastane* (s. 88), *musalla camii* (s. 89), *kapının dibi* (s. 89)” gibi şehre ait uzamlar da anlatıya gerçeklik algısı katmak üzere seçilmiş mekanlardır.

2.4.3. Süremselleşme

Metnin sürem kurgusu, olaylara gerçeklik izlenimi katacak şekilde, belirsizlikten uzak; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman kullanılarak fakat metin süresince kısa bir zaman dilimini kapsayacak şekilde kurulmuştur. Bu

bağlamda metinde kullanılan süremler; “*üç sene evvel* (s. 86), *on sene* (s. 86), *her gün* (s.87), *bir ayda* (s. 87), *on beş gün kadar evvel* (s. 87), *bu gece* (s. 87), *dokuz saat* (s. 87), *aşağı yukarı üç aydan beri* (s. 88), *birkaç gün* (s. 88), *üç günde* (s. 88), *bütün gün* (s. 88), *çift sürme zamanı* (s. 88), *on gün kadar* (s. 88), *evlendikten bir ay sonra* (s. 89), *tezkere aldıktan yirmi gün sonra* (s. 89), *haftaya* (s. 89), *bir hafta* (s. 89), *üç ay* (s. 89), *harman zamanına kadar* (s. 89)” belirteçleriyle ifade edilerek muğlaklık ve soyutluktan arındırılmıştır. Bununla beraber; “*şimdi* (s. 87), *sonra* (s. 87), *gecenin serinliğinde* (s. 87), *artık* (s. 89), *hala* (s. 89), *sokulduğu zaman* (s. 89), *biraz evvel* (s. 89), *tam bu sırada* (s. 89), *sedye kapıdan çıkarken* (s. 89), *sedyeyi göstermek üzereyken* (s. 89), *harmanda geldiğimizde* (s. 89), *köye gelir gelmez* (s. 89), belirteçleriyle de metne canlılık katılmıştır.

2.5. Mantıksal-Anlamsal Düzey Çözümlemesi

Metinde, Dudu'nun mecbur bırakıldığı etik çatışma üzerinden Anadolu'da bireyler arasında yaşanan ahlaki kokuşmuşluğun daha büyük resim olan adalet sistemi ve devlet kurumlarına yansımaları eleştirilir. Metindeki en önemli gösterge, devlet kurumlarında adeta bir gelenek halini almış olan rüşveti temsil eden “kaz” göstergesidir. “...kendisinin pek o kadar iyi olmadığından, koşuştaki yerinin pisliğinden ve biten şikâyet ediyor, Dudu gelirken bir iki kaz getirirse başgardıyanla müdüre vererek yerini değiştirteceğini, koşuşun baş taraflarında, biti az, temizce bir yere geçeceğini söylüyordu.” (s. 86). Birinci kesitte olayların seyrini başlatan bu en önemli olay, hasta olan Seyit'in, Dudu'dan bir iki kazı rüşvet olarak getirmesini istemesidir. Seyit'in olumsuz sağlık durumu sebebiyle ihtiyaç duyduğu ufak bir istek, insan hakları kapsamında bir gereklilik ve basit bir işlem olduğu halde cezaevi yönetimince göz ardı edilmiştir. En basitinden en zoruna halkın neredeyse hiçbir resmi işini rüşvetsiz halledemediği bir dönemde geçen anlatı, kurgu üzerinden gerçek toplumun yaşantısı üzerine yapılan bir göndergedir. Bu durumun, “herkes için adalet” anlayışını fakirlerin ayrıştırıldığı bir sisteme nasıl dönüştürdüğü, başka göstergelerle de aktarılmıştır: “Dudu'nun kocası üç sene evvel düğün yerinde birisini vurmuş, on sene yemişti. Gerçi ölene kurşun atanlar sekiz kişiydi ve rastlayan kurşunun kimin silahından çıktığı belli değildi, fakat Seyit'le arkadaşı Durmuş'tan gayrisi kazadaki müstantiğe para yedirip men'i muhakeme kararı almışlardı. Vilayet ağır cezası da bu ikisine onar seneyi dayamıştı.” (s. 86).

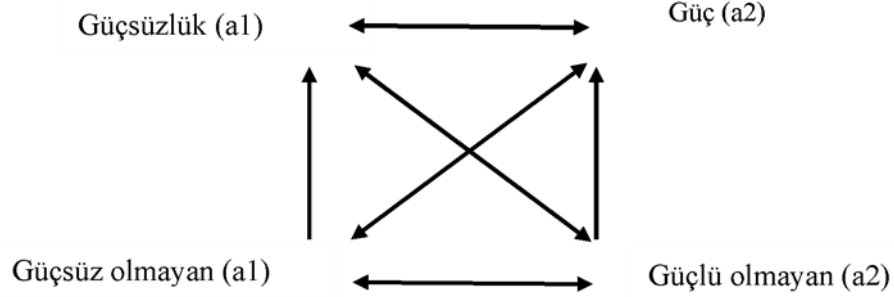
Eleştirilen bir diğer durum da kişilerin; vicdan, merhamet, dürüstlük gibi insanî erdemlerden yoksun olmalarıdır. Bu durum metinde, Dudu üzerinden, toplumda mağdurların da aslında gerçek anlamda hak ettiklerini kazanmak için bile olsa eleştirilen sistemi beslemeye mecbur kalan kişilere dönüşmesiyle aktarılmıştır. Dudu'nun hem komşudan kaz çalıp hem çaldığı şeyi rüşvet vermek için sermaye yapması, tam da bu bozuk yapıyı besler. Onu, bu düzenin işleyişine uymaya mecbur bırakan komşu ve akrabalarının, onun yaşadığı perişan hayata seyirci kalması da bu dönüşümü kolaylaştırır. Bu bağlamda, yakınlarının bile yüzüne kapı çarptığı bir köyde Dudu, yabancılardan medet bile ummamaktadır. Bu zalim durum metinde, Bakkal

İlyas Efendi göstergesiyle yer bulmuştur. Dudu'nun rüşvet götürmek üzere ikinci kazı nereden bulacağı çıkmazı içinde debelenirken zaten elinde olan tek kazın yumurtalarını İlyas Efendi'ye olan bir aylık borcuna karşılık olarak bağlaması, o tek kazdan da olursa bakkalın neler yapacağıyla ilgili endişeleri şu şekilde aktarılmıştır: “*Şimdi kazı şehre iletirse İlyas Efendi evinde yorgan döşek koymaz, alır götürürdü.*” (s. 87).

Metin kişilerinin insanî erdemleri yok sayıp çıkarıcı bireyler olmasındaki en önemli göstergelerinden biri de hapisane kapısındaki “gardiyan”dır. Öyle ki Dudu'nun elindeki kazları gören gardiyan, zavallı bir kadını, kocasının ölüm haberinden bile yoksun bırakmak pahasına kazlara konmak için oyalayıp kandırmıştır. Bu açgözlü memur yüzünden Dudu, tam üç ay “...*harman zamanına kadar...*” (s. 90) kocasının ölüm haberini öğrenememiştir. Bu durum üzerinden gardiyan kişisi nezdinde, erdemsiz devlet memurlarının oluşturduğu güvensizlik ortamının kurumlara verdiği zarardan ve kişilerin gözünde devlete olan güven ve saygınlığın azalmasına gönderim yapılmıştır.

2.5.1. Göstergebilimsel Dörtgen

“Kazlar” metnindeki temel karşıtlık güç ve güçsüzlüktür. Anlatıda (G1) ile sözleşme yapan (Ö1), hiçbir resmî işin yetkililere maddi bir karşılık sunulmadan halledilemediği bir ortamda yaşayan fakir bir kadındır. (Ö1)'in maruz kaldığı ortam, resmî işler için maddi kaynak (rüşvet) temin edebilen paralı insanların işlerini yoluna koyabildiği bir sisteme tabidir. Bu sistem, devletin ödediği maaş karşılığında vermesi gereken hizmetleri, rüşvet ile yapan memurların güç ve konfor kazanıp Dudu gibi garibanları ezdiği bir yapıdadır. Maddi yetersizliğinin, onun ve ailesinin temel beslenmesine bile mâni olan bu boyutuna karşılık (G1)'in cezaevindeki bir işini halletmek için rüşvet bulmasını istemesi üzerine ona yüklediği görev karşısında (Ö1), yetersiz ve güçsüz kalmıştır. Tam bu kısımda (Ö1)'in bulunduğu yer, göstergebilimsel dörtgenin “güçsüzlük” (a1) köşesindedir. Kendine yüklenen görev karşısında içine düştüğü güçsüzlükten komşudan kaz çalarak çıkmaya çalışan (Ö1), göstergebilimsel dörtgenin “güç” (a2) kısmına geçmek ister. Fakat kocası, daha o şehre bile varamadan hapisanede vefat eden Dudu (Ö1), temin ettiği kazları gardiyana ulaştırırsa da eşi öldüğü için verdiği rüşvet bir işe yaramaz ve işini halledememiş olur. Anlatı, Dudu (Ö1) için göstergebilimsel dörtgenin “güçsüzlük” (a1) kısmında sona erer ve Dudu'nun perişan hayatı hapse de düşmesiyle daha da kötü bir hale bürünür.

Şekil 2. “Kazlar” metninin göstergebilimsel dörtgeni**Sonuç**

Bu çalışmada, göstergebilimin ışığında bir yöntem haline gelen Greimas'ın Eyleyenler Model'inden edinilen yol haritası takip edilerek Türk edebiyatının dikkat çeken öykücülerinden biri olan Sabahattin Ali'nin *Değirmen* adlı kitabında yer alan “Kazlar” öyküsü incelenmiştir. Üç kesite bölünen metnin temel anlatı izlencesinin $A\bar{I} = (\bar{O}1AN) \rightarrow (\bar{O}1VN)$ şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Buna binaen anlatının, bağlaşım durumuyla başlayıp ayrışım durumuyla son bulduğu ortaya koyulmuştur. Daha sonra, metnin anlatı evreleri ve kiplikleri saptanarak yukarıdaki “Anlatı Düzeyi” adlı bölümde bahsedilen Greimas'ın tespit ettiği kiplerin tamamının öyküde tutarlı bir şekilde yer aldığı görülmüştür. Buna göre, anlatının başlangıç durumunda, eyletim evresinin; “yaptırmak” kipliği ile, dönüşüm durumlarında edinç evresinin; “gücü yetmek”, “bilmek” ve “yapabilmek” kiplikleriyle, edim evresinin; “yapmak” kipliğiyle, sonuç durumunda ise yaptırmak evresinin; “ceza” ile kurulduğu belirlenmiştir. Bunun akabinde, anlatının söylemsel düzey çözümlemesi yapılmış ve oyuncuların izleksel rollerinin ekseriyetle olumsuz özelliklerle oluşturulduğu saptanmıştır. Uzam ve süremleri de incelenen metnin, derin düzeyde mantıksal-anlamsal düzey çözümlemesi yapılp metnin temel karşıtlığının göstergebilimsel dörtgende başarısızlıkla sonuçlandığı tespit edilmiştir. “Kazlar” öyküsü, Greimas'ın altı eyleyenle kurduğu bu model üzerinden çözümlenerek anlaşılacak istenmiş, metnin anlamsal olarak parçalara nasıl ayrıldığı ve anlam ileten parçaların nasıl bir araya gelebildiği gözlemlenmiştir. Metin merkezli bir anlayışla yürütülen bu tekniğin, “Kazlar” öyküsünü; bulunduğu zamandan, çevreden ve hatta “anlatıcı” olarak isimlendirdiği yazarından bile ayrı bir yerde tutma koşulunun, öykünün temel anlamıyla ilgili daha nesnel sonuçlara varmayı kolaylaştırdığı görülmüştür. Bu kaidelerin aynı zamanda, metin oyuncularının birer eyleyen olarak temel görevlerinin yorumsal karmaşıklığa gerek kalmadan saptanabilmesinde, bir çeşit tetkik kolaylığını da beraberinde getirdiği fark edilmiştir. Öykünün yüzeysel yapısında kullanılan uzam, zaman ve oyuncular, ekseriyetle gerçek dünyaya ait unsurlardan seçildiği için sıklıkla yaşadığımız hayata gönderimlerin yapıldığı görülmüştür. Bu durumun, derin düzeyde, kişiler ve toplum üzerinden başlamak suretiyle kurumlara getirilen eleştirilere uygun ve tutarlı bir kurgu zeminini sağladığı fark edilmiştir. Anlatıcının, oyuncuların betisel özelliklerini detaylandırmayarak bazen de hiç

vermeyerek okurun dikkatini ana iletiye yöneltmeye çalıştığı anlaşılmıştır. Oyuncuların genelde, gerçek hayatta da karşımıza çıkması muhtemel olan; açgözlü, merhametsiz, çıkarıcı, duyarsız, fakir, zengin vb. gibi tek yönlü göstergelerle vasıflandırıldığı belirlenmiştir. Bu temsiliyetlerin bozulmaması adına metinde hiçbir oyuncunun karakter dönüşümüne uğramadığı görülmüştür. Yine yüzeysel düzeyde, metnin başlangıcından sonuna kadar işlenen süremin kısa tutulmasının da bu amaca hizmet ettiği fark edilmiştir. Sabahattin Ali'nin bu öyküsüne göstergebilimsel bir perspektiften bakıldığında anlatıcının hikâye kurma tekniğinde, metni ortaya çıkaran her bir unsura ince bir ehemmiyet gösterdiği anlaşılmıştır. Kullandığı güdümlü göndergelerle toplum sorunlarını ortaya koymada metnin işlevselliğinden faydalandığı görülmüştür. Fakat bunlara karşın, göstergebilimsel metodun daha çok metne dilbilgisel ve anlama odaklanacak şekilde yaklaşmasının bir sonucu olarak bu metinde de estetik ve sanat yönünün ortaya çıkarılmasının geri planda kaldığı fark edilmiştir.

Kaynakça

- Ali, Sabahattin. *Değirmen*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Bulut, M. Ali. *Adalet Ağaoğlu'nun Öykülerinin Algirdas Julien Greimas'ın Eyleyenler Modeli'ne Göre İncelenmesi*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Çevirme, Hülya. *Murathan Mungan'ın Hikayelerinin Kültür Yapılarının Değerlendirilmesi ve Greimas Göstergebilim Yöntemine Göre Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Fiske, Jhon. *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat, 2003.
- Günay, V. Doğan. *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2007.
- Günay, V. Doğan. *Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması: Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2018.
- Guiraud, Pierre. *Göstergebilim*. Çev. Mehmet Yalçın. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 1994.
- Greimas, Algirdas-Courtés, Joseph. *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*. Indiana: Indiana University Press, 1982.
- İşeri, Kâmil. "Yolcu ile Yılan Adlı Masalın Göstergebilimsel Çözümlemesi". *Ana Dili* Sayı:18 (2000), 12-27.
- Kıran, Ayşe-Kıran, Zeynel. *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Rifat, Mehmet. *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007/2018.
- Propp, Vladimir. *Masalın Biçimbilimi*. Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, 1985.
- Rifat, Mehmet. *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları, 1992.

- Rifat, Mehmet vd. *Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üzerine Söylemler*. İstanbul: Düzlem Yayınları, 1996.
- Uçan, Hilmi. "Eleştiri Yöntemleri ve Göstergebilimsel Eleştiri". *Hece Dergisi* Sayı: 77/78/79 (2003), 220-227.
- Uçan, Hilmi. *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Uçan, Hilmi. *Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Yayınları, 1998.
- Yücel, Tahsin. *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2005.
- Yücel, Tahsin. *Eleştiri Kuramları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.